

Helle Saarsoo: "Isiksusena oli Ferdinand Eisen mitmepalgeline. Oma alluvate suhtes väga nõudlik, isegi umbusklik ja karmivõitu, väljaspool ministeeriumi aga hoolitsev ja alati meeldiv."

Koolide inspektor Eiseni ajal

Helle Saarsoo

Haridusministeeriumi tööd iseloomustas põhjalikkus, erudeeritus ja kompleksne lähenemine probleemidele. Inspekteerimisteks valmistuti hoolikalt. Kontrollijad lähtusid oma hinnangutes suhteliselt ühesugustest kriteeriumidest, mis võimaldas tulemusi üldistada ja neist järeldusi teha.

Töötasin Eesti NSV Haridusministeeriumi koolivalitsuses koolide inspektorina aastatel 1964–1976. Sel ajal oli haridusministriks Ferdinand Eisen, kelle isiksus määras oluliselt kogu ministeeriumi tööstiili. Ministeeriumi tööle soovitas mind kolleeg Agnia Pärtelson Tallinna kaugõppekeskkoolist. Tema tervis ei lubanud enam lähetustega seotud ametikohal töötada. Olin eelnevalt töötanud Hiiumaal 7-klassilise kooli direktori ja keskkooli õppealajuhatajana ning õpetanud matemaatikat kõikides kooliastmetes, seega osutasin sobivaks kandidaadiks, sest väga oluliseks peeti koolitöö kogemust.

Koolivalitsus

Koolivalitsus oli ministeeriumi kõige suurem allüksus (juhataja, kaks asetäitjat ja 11–13 inspektorit), mida juhatas

Rein Virkus, hiljem Harald Roosvee. Koolide inspektorite töövaldkond oli laiahaardeline ja mitmepalgeline – oma eriala õppeainete n-õ peaspetsialisti ameti kõrval tuli olla paari linna/rajooni šeffinspektor ja lisaks kureerida mõnd koolidega seotud valdkonda. Minu õppeained olid matemaatika ja füüsika, šeffinspektor olin Tartu linna ja Tartu rajooni koolidele, lisaülesandeks koolikohustuse täitmise arvestus õppeaasta alguses ja vabariiklike täppisteaduste olümpiaadide korraldamisega seotud töö. Inspektoritel oli tihe koostöö Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudi teadurite ja Vabariikliku Õpetajate Täiendusinstituudi metoodikutega, samuti kõrgkoolide vastava eriala õppejõududega. Kuna kõigi nende asutuste esindajad kuulusid tavaliselt ka minis-

teeriumi ainekomisjonidesse, oli neil väga oluline osa aineõpetuse suunamisel ja koordineerimisel.

Kontrollija funktsioonist

Ministeeriumis oli koolide inspektor n-õ reatöötaja, tihti eelkõige ametnik-käsu-täitja, inspekteerimistel koolides aga väga mõjukas isik, kelle hinnangud inimeste töö kohta võisid mõjutada nende karjääri ja pikaks ajaks "silte külge kleepida".

Kui inspektorina alustasin, rõhutati eriti kontrollimise abistavat funktsiooni, printsiipaalsust ja otsuste põhjendamise vajadust, aga ka sõltumatust. Et seda tõesti vaja oli, selgus hiljem töö käigus. Harilikult algas inspekteerimine kohtumisega linna/rajooni juhtorganite esindajatega, kus mõnelgi puhul selgus, et

Aasta 1975. Heino Liimets ja Ferdinand Eisen Johannes Käisi 90. sünniaastapäeva tähistamisel endises Võru Õpetajate Seminaris.

Foto:
Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseum

meid taheti kasutada isepäisest koolijuhist vabanemiseks. Oli olukordi, kus tuli asuda lausa kaitsepositsioonile. Juhatus ka vastupidist: teati küll, et olukord on väga halb, kuid oodati, et keegi teine "paha inimene" lahendaks küsimuse.

Kõik see nõudis õpetajate tööga tutvumisel äärmist tähelepanu ja põhjalikkust. Püüdsime töö korraldada nii, et suuremas koolis saaks viibida vähemalt kolm päeva, külastada kahte-kolme järjestikust tundi ning alles seejärel teha kokkuvõtte. Pikem aeg vähendas pingeid, taastus harilik töörütm ja koolist sai objektiivsema pildi. Ettevaatlik tuli olla hinnangute andmisel ainult paberite järgi, sest elu oli õpetanud paljud häid plaane kirjutama, mille täitmise kvaliteet sõltus tihti aga kujutlusvõimest.

Inspekteerimine

Inspekteerimisteks valmistuti hoolikalt. Enne temaatilisi kontrollreide täiendati teadmisi kontrollitavas valdkonnas. Näiteks koolitoitlustamise kontrollile eelnesid juhtivate toitlustusteadlaste ja hügieenikute loengud, hindamise kontrollimisele vastava valdkonna uurijate ettekanded, kusjuures loengutest võttis osa kogu koolivalitsuse juhtkond. Kontrollimise põhiprobleemid selgitati välja ühise arutelu käigus. Selline tööstiil iseloomustas koolivalitsuse tööd eelkõige Rein Virkuse perioodil.

Inspektoritele võimaldati ka mitmesugust enesetäiendamist. Mina sain osa võtta kuuajalistest kooliinspektorite üle-

liidulistest kursustest Moskvas. Ei julge enam hinnata, kui palju sellest töös otseselt kasu oli, kuid Moskva pakkus rikkalikult kultuurielamusi (teatrid, muuseumid, näitused), arendas keeleoskust ja näitas ilmekalt, kui erinevad on nii suure riigi inimeste arusaamad.

Matemaatikas mindi üle uutele aineprogrammidele ja neile vastavatele õpikutele. Kuna kooliprogrammi toodi uusi teemasid, püüti õpetajad uueks igati ette valmistada. Selleks korraldas VÕT õpikuautorite kaasabil vähemalt nädalase nn uue programmi kursuse, mille pidid läbima kõik esmakordselt uue programmi ja õpiku alusel tööd alustavad õpetajad. Hinnanguid uute õpikute kohta koguti anketeerimisega, millest kokkuvõtted edastati õpikuautoritele. Õpilaste teadmisi kontrolliti ülevabariigiliste kontrolltöödega.

Julgen öelda, et neil aastatel haridusministeeriumis tõesti teati, milline on koolide tase. Eri ainete õpetamise olukorrast tehti ülevaatlik kokkuvõtte iga viie-kuue aasta järel haridusministeeriumi kolleegiumi istungitel, vastava otsusega seati ülesanded järgmiseks perioodiks.

Matemaatika oli üleliiduline

Matemaatika kuulus nn üleliiduliste õppeainete hulka, mida oleks pidanud kogu N Liidu õpetama ühesuguste programmide ja õpikute järgi. Eesti matemaatikud ei olnud sellega nõus, jäid oma programmi ja õpikute juurde. Tänu

Ferdinand Eiseni selgitustööle sellega lõpuks lepitati. Kui erandlik see oli, kogesin ühel Moskva nõupidamisel. Kokku oli kutsutud liiduvabariikide esindajad arutamaks 4. klassi uue matemaatikaõpiku kasutamise kogemusi. Nõupidamise vaheajal astus minu juurde üritust juhtinud N Liidu haridusministeeriumi matemaatika kureerinud inspektor ja lausa palus, et ma ei võtaks sõna ega räägiks meie erandolukorrast (põhjus: hakka neile seletama ja äkki mõni tahab ka). Mina muidugi ohkasin kergendatult, sest vene keeles esinemine oli mulle väga raske ja vastumeelne. Üleliidulised nõupidamised ja arutelud olid omamoodi huvitavad ja õpetlikud. Näiteks sellel arutelul oli üsna lõbus jälgida Kesk-Aasia liiduvabariikide esindajate ehmunud nägusid, kui mõni lähema piirkonna esindaja julges teha asjaliku kritiseeriva märkuse või ettepaneku Moskvast saadetud õpikute kohta.

Moskva kontrollid

Eraldi tahan peatuda suhetel üleliidulise haridusministeeriumiga, kuivõrd sellega puutusid kokku ka inspektorid, osalt küll kuulduste tasemel. Pärast üleliidulise ministeeriumi asutamist külastasid vabariiki aeg-ajalt vastav šeffinspektor ja mõningate valdkondade kontrollbrigadid. Olin saatjaks brigadile (füüsik, matemaatik, keemik), kes saabus kontrollima nn eriklasside, s.o süvendatud õppeklasside tööd, kusjuures nende eelhäälestus süvendatud õppe suhtes

oli täiesti negatiivne (ei ole demokraatlik). Pidime külastama Tartu 1. ja 5. keskkooli matemaatika ja keemia eriklasse ning Nõo keskkooli.

Tartus alustasime ülikooli pedagoogikakateedrist, kus vastavalt eelnevale kokkuleppele kohtuti NSVL PTA akadeemiku Heino Liimetsaga, kes temale omase veenmisjõuga selgitas süvendatud õppega klasside äärmist vajalikkust just inimese võimete igakülgse arengu võimaldamiseks. Et kontrollijad olid ilmselt targad inimesed, kõrgkooli õppejõud, tuli neil H. Liimetsaga nõustuda. Eestist sõitsid nad ära positiivsete muljetega. Süvendatud õppe lõpetamisest enam juttu ei tehtud.

Pärast üleliidulise haridusministeeriumi kolleegiumi istungit kuulus aga, et seal oli siiski kavandatud anda negatiivne hinnang, kuid arutelu käigus see muutus ning süvendatud õppega klasside töö võis jätkuda.

Alati nii ei läinud. Vene keele õpetamist kureerinud kolleegi meenutuste järgi lahkus ka vene keele õpetamist kontrollinud brigaad rahulolevalt, Moskva kolleegiumi istungil sai aga Ferdinand Eisen kuulda hoopis vastupidist.

Ühest vestlusest šeffinspektoriga jäi mulje, et nad lausa pelgasid Eisenit, sest tema argumente ja seisukohti oli väga raske vaidlustada, mistõttu neil tuli juba ettevalmistatud dokumente muuta.

Külalised, kauged ja kallid

Eestisse saabunud kontrollijate hulgas oli igasuguseid inimesi. Üldiselt olid nad harjunud erilise poputamise ja millega meil oldi väga kitsid. Minule on lausa öeldud, et keegi ei tahtnudki siia sõita, sest siin ei võetud hästi vastu, ei tehtud kingitusi (koolides ei saanud külalisi ministri asetäitja isiklikult nagu teistes liiduvabariikides...). Mäletan, et üks füüsika õpetamist kontrollima saadetud teadur ütles otse, et temal on üsna ükskõik, mis me siin teeme, ta tuli eelkõige selleks, et saada teavet sellise euroopaliku suvila ehitamiseks, nagu on eestlastel Muugal ja Mähel. Tuli talle siis muu hulgas hankida kirjandust kaminat ehitamise kohta.

Külaliste eest muidugi hoolitseti, kuid igasugust liialdamist püüti vältida. Üks kõige enam kasutatud võimalusi nende vaba aja täitmiseks oli teatrite külastamine. Eriti meeldisid Estonia ooperid,

sest nii kõrget kunstilist taset ("Traviata", "Lucia di Lammermoor") ei oodatud.

Ühel suvel pakuti meie vene keele õpetamist kureerivale inspektorile võimalust sõita lektorina Saksa DV-sse sealsetele vene keele õpetajatele korraldatavatele täienduskursustele ja paluti eelnevalt saata Moskvasse üsnagi suur rahasumma kaasavõetavate suveniiride ostmiseks. Minu kolleeg leidis, et ta võtab ise suveniirid kaasa, ja raha ei saanud. Selgus, et raha oli vaja Moskva haridusministeeriumi ametnikule kingituste ostmiseks, et üldse välisriiki sõita saaks. See jõudis F. Eiseni kõrvu ja ta oli järgmisel Moskva külastusel sellest seal ka teada andnud, millele kuulduste kohaselt järgnes suur pahandus.

Eisen ja ÜPUI

Omaette käsitlemist väärrib Ferdinand Eiseni osa Ühiskondliku Pedagoogika Uurimisinstituudi (ÜPUI) loomisel. Mina sain sellest tööst osa seestpoolt, osavõtjana: 1966–1968 uurimistöö metoodika kursus; 1969–1972 pedagoogika teooria kursus ja alates aastast 1973 ÜPUI liige. Kursustega alustati 1963. a TRÜ pedagoogika kateedri ja VÕT-i korraldamisel. Astusin uurimiskursustele kolmanda vastuvõtuga. Töö oli tõsine – igal suvel kuni kuu aega loenguid 6–8 tundi päevas, lõpuks arvestused, lektoriteks peamiselt TRÜ õppejõud H. Liimets, A. Elango, I. Unt, K. Toim, H. Kurm, E. Koemets. Oli väga huvitav ja värskendav. Kursuslased olid kõik omamoodi entusiastid, tuldi vabatahtlikult ja püsiti aastaid koos. Enesetäiendamise selle vormi tähtsust on väga raske üle hinnata. Paljud järgnevatel aastatel esile tõusnud pedagoogikateadlased on alustanud just nendelt kursustelt, palju andis see ka koolides töötavatele õpetajatele. Mõtlesin vahel, et need kursused oleksid pidanud läbima kõik kooliinspektorid.

Eisen kui isiksus

Isiksusena oli Ferdinand Eisen mitmealgeline. Oma alluvate suhtes ministeeriumis oli ta väga nõudlik, vahel jäi mulje, et isegi umbusklik ja karmivõitu. Inspektorid puutusid temaga otse kokku üsna harva. Kui ministri sekretär helistas ja palus tulla alla ministri juurde, oli isegi kõhedavõitu. Mäletan, et enne esimest õpetajate vabariiklikku kongressi pidi iga inspektor koostama ministri et-

tekande jaoks ülevaate oma aine õpetamise olukorrast ning tooma välja madala õppeedukuse põhjused. Eisen töötas need materjalid põhjalikult läbi. Ka mind kutsuti paar korda kabinetti, et selgitaksin, kuidas võrd usaldusväärsed olid kokkuvõttes esitatud arvnäitajad ("Kust te need arvud võtsite?").

Väga suurt tähelepanu pööras Eisen tööaja kasutamisele. Näiteks vaatas aeg-ajalt kümme minutit enne tööpäeva lõppu ukse vahelt sisse minister isiklikult. Väljaspool ministeeriumi oli F. Eisen aga kõigi oma asutuse töötajate suhtes väga hoolitsev ja alati meeldiv. Ka meie väliskülaliste saatjatele avaldatud spontaansed muljed haridusministeeriumi olid alati ülivõrdes – väga erudeeritud, keeli valdav, sümfaatne.

Isiklikult kogesin tema inimlikku huvi hilisematel aastatel, kui Eisen oli juba pensionil. Tallinna Pedagoogikaülikooli rektori, koolivalitsuse endise juhataja Rein Virkuse ülesandel käisin Eiseni juures kodus seoses töölepingute vormistamisega, mille alusel ta tegi teadustööd TPÜ paari uuringu raames. Ferdinand Eisen mäletas mind, tundis huvi minu töö ja kogu TPÜ vastu. Viimastel eluaastatel olid tema liikumisvõimalused väga piiratud, kuid huvi kooli vastu endiselt suur.

Haridusministeeriumis töötamise periood osutus minu elus kõige raskemaks ja vastutusrikkamaks, samas aga ka kõige rikastavamaks ja huvitavamaks. Raskused korvas ühine eesmärk – pidev hoolitsus üldhariduse taseme ja arengu eest, mille tagamisel oli kahtlemata kõige suurem osa Ferdinand Eisenil.